

LEESMONITOR

SEPTEMBER 2017
EEN UITGAVE VAN STICHTING LEZEN

ONDERZOEK NAAR LEZEN, LEESBEVORDERING EN LITERATUUREDUCATIE

Wat beweegt het boek?
Over de opbrengsten van lezen

LEESMONITOR.NL

website voor leesonderzoek

Hoeveel tijd besteden Nederlanders aan lezen? Hoe presteren basisscholieren op leesvaardigheid? Doet plezier in lezen vaker lezen? Waarom is lezen belangrijk? Kan lezen het inlevingsvermogen in onze medemens vergroten? Wat is het verschil tussen het lezen van gedrukte boeken en het lezen van digitale boeken?

Wetenschappers doen veelvuldig onderzoek naar deze en andere vragen.

De website Leesmonitor streeft ernaar de wetenschappelijke inzichten over lezen, leesbevordering en literatuureducatie toegankelijk te maken voor een breed publiek.

ILLUSTRATOR DAPHNE PROCHOWSKI

‘Het boek is een springplank’

‘De illustraties die ik voor het binnenwerk van dit magazine gemaakt heb, gaan allemaal over het nut van lezen. In sommige gevallen heb ik mij laten inspireren door de vorm van het boek zelf en in andere gevallen is taal het uitgangspunt geweest (zoals bij de illustratie met het boek als "springplank").

Sinds 2013 illustreer ik voor verschillende opdrachtgevers, waaronder *NRC Next*, Rijksuniversiteit Groningen en De Poëzie-marathon, een festival waarbij Groningen een ruime week in het teken van poëzie staat.

Het vertellen van verhalen in beeld is een prachtige puzzel. Taal is daar heel belangrijk bij, je beeldt beeldspraak uit en

maakt visuele grapjes die werken door de relatie die beeld en tekst met elkaar aangaan. Het is een interessante zoektocht waaraan ik eigenlijk nog maar net ben begonnen. Het mag misschien geen verrassing zijn dat ik zelf ook graag lees. Ik ben daarbij niet heel kieskeurig, maar de laatste tijd lees ik vaker klassiekers zoals *Eline Vere* en *Oorlog en Vrede*. Daarnaast ben ik, van jongs af aan, gek op strips en graphic novels. Chris Ware is een van mijn favoriete tekenaars/auteurs, met zijn *Building Stories* zet hij heel genuanceerd het dagelijks leven neer, maar bespreekt hij ook wereldproblematiek, zoals klimaatverandering.

Zowel met een boek als met een tekening wordt er een andere wereld geschapen, een wereld die een relatie aangaat met die van de kijker.'

[Meer voorbeelden van Daphnes werk vindt u op daphnepro.nl.](http://daphnepro.nl)

Het boek als moreel laboratorium

‘Wanneer de verbeelding is verleid, wanneer deze verleiding is doorgedrongen tot het hart, denk je dat koude redenering dan effectief is tegen deze verleiding van de

zintuigen en het gevoel?’ Deze volzin werd in 1857 in een rechtszaak uitgesproken tegen schrijver Gustave Flaubert. De aanklacht? *Madame Bovary* zou vrouwen te zeer in vervoering brengen. Met alle gevaar voor de publieke zeden.

De anekdote illustreert dat boeken niet zonder gevolg zijn. Ze oefenen invloed uit, sorteren effect. Over de aard van het effect lopen de meningen historisch gezien sterk uiteen. Zijn boeken verleidelijke objecten, die het geweten aan het wankelen brengen? Of bevorderen ze, door de lezer aan het denken te zetten, een onafhankelijke, vrije geest? De Nederlandse wetenschapper Frank Hakemulder propageert het laatste, door het boek te kenschetsen als een ‘moreel laboratorium’. Een veilige proeftuin, om de eigen gevoelens en gedachten tegen het licht te houden.

De belangstelling van onderzoekers voor de vraag welke uitwerking boeken hebben, groeit. Bestaande aannames worden de laatste jaren veelvuldig getoetst middels experimenten, observaties en andere empirische onderzoeksmethoden. In deze editie van *Leesmonitor – Het Magazine* bieden we u een actueel overzicht van de beschikbare kennis. Hoe beïnvloeden boeken ons denken, en hoe verschillen verhalen in dat opzicht van informatieve teksten? Wat is de meerwaarde van literaire kenmerken, zoals aandacht voor de stijl, complexe structuren en meerduidige personages? En op welke wijze kunnen kinderboeken helpen om sociale vaardigheden te ontwikkelen? Hoe dragen boeken bij aan het welzijn, zowel van lichaam als geest?

De opbrengsten van lezen die aan de orde komen, kunnen worden beschouwd als ‘bewijs’ voor de stimulerende en helende werking van het boek. Wij wensen u dan ook veel leesplezier!

Gerlien van Dalen
Directeur Stichting Lezen

Colofon

Leesmonitor – Het Magazine. Onderzoek naar lezen, leesbevordering en literatuureducatie. Een uitgave van Stichting Lezen.
Redactie: Stichting Lezen. Emy Koopman (tekst & interviews), Jette van den Eijnden (vooronderzoek: publicatie *Wat doet het boek*), Eva Gerrits (interviews), Niels Bakker (coördinatie & eindredactie), Desirée van der Zander (coördinatie & eindredactie), Gerlien van Dalen, Roos Wolters
Redactieadres: Stichting Lezen, Nieuwe Prinsengracht 89, 1018 VR, Amsterdam, T 020-6230566, e-mail: leesmonitor@lezen.nl
Met dank aan de experts die de tekst hebben meegelezen en van commentaar hebben voorzien: Katinka Dijkstra (Erasmus Universiteit Rotterdam), Gillis Dorleijn (Rijksuniversiteit Groningen), Suzanne Mol (Universiteit Leiden), Dick Schram (Vrije Universiteit), Marloes Schrijvers (Universiteit van Amsterdam), Roel van Steensel (Erasmus Universiteit Rotterdam, Vrije Universiteit)
Uitgever: Stichting Lezen
Vormgeving: Ramona Dales, Lijn 1, Haarlem
Coverbeeld: Peter van Hugten | Illustraties: Daphne Prochowski | Infographic: Ruiter Janssen
Druk: Zalsman BV
ISSN: 2468-1091

Citeren als: Leesmonitor – Het Magazine (2017). *Wat beweegt het boek? Over de opbrengsten van lezen.* Amsterdam: Stichting Lezen.

© Leesmonitor – Het Magazine is in licentie gegeven volgens een Creative Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GelijkDelen 3.0 Unported licentie.
Alle teksten en grafieken in deze uitgave vallen onder deze licentie, tenzij anders vermeld. De infographic, illustraties alsmede het coverbeeld vallen onder het ©.

INHOUD

Lezen is goed voor je, het maakt je tot een beter mens. Dit wordt met grote regelmaat beweerd, maar klopt het ook? En zo ja, welke opbrengsten heeft lezen dan in petto, voor individu en samenleving?

- 4
De opbrengsten van lezen
Meer dan taalvaardigheid en woordenschat
- 6
1 | Zo had ik er nog niet over nagedacht
Hoe lezen onze geest verruimt
- 9
2 | Wat Roodkapje niet weet
Hoe (voor)lezen kinderen helpt om in het hoofd van een ander te kruipen
- 12
3 | ‘Tonio’ voor een wegpiraat
Maakt het voor empathie uit of wat je leest literatuur is?
- 15
4 | Dankzij literatuur het leven negeren?
Hoe lezen onze geest sust
- 19
5 | Een boek en twee eieren
Hoe vaker lezen kan leiden tot een langer leven
- 21
De positieve leesspiraal
Hoe leesbevorderaars aan de slag kunnen
- 23
Begrippenlijst
- 25
Literatuur

DE OPBRENGSTEN VAN LEZEN MEER DAN TAALVAARDIGHEID EN WOORDENSCHAT

*Lezen is goed voor de
taalvaardigheid, school-*

loopbaan en maat-
schappelijke carrière.

Het biedt daarnaast
tal van intrinsieke
opbrengsten.

'Je gaat pas beter lezen als je veel leest, zo simpel is het... Om iets te begrijpen van de wereld, de politiek, een andere cultuur, een andere mening, een ander mens, om enige greep te krijgen op het voortdenderende bestaan, is een behoorlijk taalniveau noodzakelijk. Jongeren dat onthouden is wreed en gevaarlijk.'

In haar *Volkskrant*-column van 26 maart 2017 laat Aleid Truijens er geen misverstand over bestaan: dat bijna 18% van de 15-jarigen als 'laaggeletterd' kan worden beschouwd en dat de leesvaardigheid van Nederlandse kinderen sinds het begin van dit millennium stagneert, is zeer zorgelijk (Cito, 2016). Wie niet goed kan lezen, heeft het moeilijk in de huidige samenleving.

Dat vindt niet alleen Truijens: het belang van lezen wordt breed onderschreven (zie bijvoorbeeld Ministerie van OCW, 2014; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 2015). Uit onderzoek blijkt immers dat kinderen die veel worden voorgelezen ook leesvaardiger worden (Krashen, 2004; Mol & Bus, 2011). Daardoor gaan ze weer vaker lezen, wat de leesvaardigheid nog verder versterkt en een gunstig effect heeft op de woordenschat en op onderwijsprestaties in het algemeen (Duursma, 2011; Notten, 2012). Deze

FOTO KOOS HAGENATS

positieve leesspiraal geldt niet alleen voor basisschoolleerlingen, maar ook voor middelbare scholieren en studenten (Mol & Bus, 2011). Korte dagelijkse voorleessessies in de peuter- en kleutertijd zijn al bevorderlijk voor later schoolsucces (Leesmonitor, 2017).

Met die informatie in het achterhoofd, zal het niet verbazen dat wie als kind veel leest, later ook hoger scoort op intelligentietests en betere kansen heeft op de arbeidsmarkt (Buisman et al., 2013; Ritchie, Bates, & Plomin, 2015). Daar profiteert de hele samenleving van, via een grotere economische groei (Coulombe, Tremblay, & Marchand, 2004).

Schitterende uitkomsten, maar het zou een vergissing zijn om de waarde van lezen te reduceren tot economisch nut en andere instrumentele opbrengsten. Lezen heeft nog zoveel meer te bieden. Truijens (2017) oppert dat ook. Zij benadrukt in haar betoog de bredere waarde van lezen: het zou je kunnen helpen om de wereld, andere culturen en andere mensen te begrijpen, en om 'greep te krijgen op het voortdenderende bestaan'.

In de pagina's die volgen richten wij ons op dergelijke intrinsieke opbrengsten van lezen: van reflectie tot empathie en van troost tot mentale en fysieke gezondheid. Indirect kunnen deze opbrengsten een instrumentele waarde hebben, maar in eerste instantie gaat het om innerlijke verrijking. Wat maakt lezen op deze immateriële wijze waardevol, welke verborgen schatten kan het ontsluiten? En wat betekent dit voor het bevorderen van het lezen?

Al zijn de intrinsieke opbrengsten van lezen soms moeilijk te meten, op basis van een dwarsdoorsnede van het experimentele en enquête-onderzoek dat er is gedaan, kunnen we in dit magazine een redelijk accuraat beeld geven. Wie meer details wil, kan terecht bij het Stichting Lezen-rapport *Wat doet het boek?* (2017). ●●●

'Als uitgever merkte ik al dat ingewikkelde romans steeds minder werden gelezen. Dan kun je marketing bedrijven wat je wilt, maar als je niet laat zien wat de lol is van boeken die je niet meteen snapt, dan verlies je het. Veel mensen vinden het lastig om zaken als metaforen en perspectief in een tekst te herkennen en daar betekenis aan te geven. Dus laat ik ze met mijn boek zien hoe ik lees: wat valt me op en waarom? Ik leer ze de "stille signalen" in een tekst te herkennen, als spoorzoekertje. Dat werkt. Lezers komen naar me toe en zeggen: "Nu weet ik waar mensen het over hebben als ze het over literatuur hebben. Nu snap ik het." Omdat iedereen literatuur anders leest, vanuit zijn eigen referentiekader, is het een ontzettend mooi middel om met anderen in contact te komen: met de geest van degene die het boek heeft geschreven en met degenen met wie je over het boek praat. Je kunt kennismaken met andere gedachten en je realiseren wat vooroordelen zijn. Ik denk niet dat als we allemaal boeken gaan lezen er geen oorlogen meer komen, maar je kunt wel beter het gesprek met elkaar voeren. Dat vind ik van essentieel belang.'

Lidewijde Paris, uitgever, oprichter van De Lees!ambassade en schrijver van Hoe lees ik?

1 | ZO HAD IK ER NOG NIET OVER NAGEDACHT HOE LEZEN ONZE GEEST VERRUIMT

*Lezen geeft toegang tot
andere denkbeelden.*

Dolfje Weerwolfje, Foeksia de miniheks en Harry Potter de tovenaarsleerling – ze zijn niet op elke Nederlandse school welkom. Naast seks en onwelgevallige politieke denkbeelden moet ook magie volgens een deel van de ouders en leerkrachten zo lang mogelijk buiten de deur worden gehouden (Van Koeven, 2011).

*Sommigen zien dat als
gevaar voor de heersen-
de moraal, maar het kan
ook helpen om vooroor-
delen te overwinnen.*

Wie bepaalde boeken vermijdt, gelooft in de invloed van verhalen. Het boek is in deze visie niet onschuldig. Het lezen van een goed verhaal kan mensen op ideeën brengen waar zij uit zichzelf niet op waren gekomen. Of het kan ideeën die al leven bij een minderheid voor een bredere groep invoelbaar maken. Mede dankzij Multatuli's *Max Havelaar* (1860) zag een deel van de Nederlanders in dat Indonesiërs beter behandeld dienden te worden en veranderde op den duur het koloniale bewind. Ayn Rands pro-kapitalistische roman *Atlas Shrugged* (1957) heeft het vrijemarktdenken van onder anderen de invloedrijke econoom Alan Greenspan gevormd. Het geloof van Greenspan en kompanen dat de financiële sector zichzelf kan reguleren, was volgens velen een belangrijke oorzaak van de kredietcrisis.

Voor al verhalende fictie kan onze meningen volgens literatuurwetenschappers aan het schuiven brengen (Oatley, 1999). Bij het lezen van fictie ben je namelijk minder

op je hoede dan bij het lezen van een artikel in een krant of tijdschrift. Een fictieverhaal draagt geen argumenten aan, maar toont de ervaringen van personages. Het probeert je mee te slepen. En hoe meer je wordt meegesleept, hoe sterker je denkbeelden uit een verhaal overneemt, zoals experimenten laten zien (Appel & Richter, 2010; Green & Brock, 2000). Fictieverhalen lijken doorgaans ook beter te beklijven dan informatieve teksten, waardoor ze op de langere termijn onze gedachten blijven beïnvloeden (Appel & Richter, 2007; Koopman, 2015b). Zo waren deelnemers in een studie van Appel en Richter (2007) na twee weken sterker overtuigd van beweringen die ze in een fictietekst hadden gelezen dan direct na het lezen (saillant detail: het ging hier om foutieve beweringen).

De ouders en docenten die Harry Potter willen weren, hebben dus een punt. Lezen opent de geest en laat andere denkbeelden binnen. Dat is de potentieel gevaarlijke kant van verhalen.

Is dat reden om in paniek te raken van romans die personages seksistisch of racistisch neerzetten, of die ons laten meevoelen met tovenaars of zedendelinquenten? Literatuuronderzoekers denken van niet. Frank Hakemulder (2000) noemt fictie een 'moreel laboratorium'. Bij het lezen geef je je over aan een gedachte-experiment: je stapt in de schoenen van het personage, kijkt door zijn of haar ogen, en vraagt je af of jij ook zo zou handelen en denken. Volgens het idee van het morele laboratorium kunnen lezers zelf bedenken wat ze van een verhaal vinden. Deze reflectie wordt nog eens extra aangemoedigd door discussies over boeken op school of in leesclubs.

Op deze manier kan het lezen van verhalen vooroordelen tegengaan, zoals empirisch onderzoek laat zien (Hakemulder, 2008; Johnson, 2013; Vezzali et al., 2015). Kinderen die in *Harry Potter* passages lazen over discriminatie van minderheden en hierover discussieerden, bleken naderhand positievere denkbeelden over minderheden te hebben (Vezzali et al., 2015). Om mee te kunnen gaan met een personage helpt het als de lezer iets van zichzelf in hem of haar herkent, bijvoorbeeld eenzaamheid, en als groeps eigenschappen waarop zij van elkaar verschillen, zoals seksuele geaardheid of huidskleur, pas later in het verhaal naar voren komen (Kaufman & Libby, 2012).

Meer in het algemeen lijkt het erop dat het lezen van teksten met *literaire* kenmerken (globaal: teksten waarvan de zinnen en de opbouw mooi en/of origineel zijn) ons kan aanzetten om dieper na te denken dan het lezen van *alledaagse* teksten (Koopman, 2015b; Van Peer, Hakemulder, & Zyngier, 2007). Mensen doen doorgaans langer over het lezen van een tekstpassage als die meer literaire kenmerken zoals beeldspraak bevat (Miall & Kuiken, 1994). Dat vertraagde leestempo biedt ruimte om stil te staan bij een tekst. Ook dringen literaire romans over het algemeen niet één morele stellingname op, maar laten ze meerdere interpretaties toe.

Dat vooral literatuur de gedachten aanwakkert, wordt bevestigd door recent consumentenonderzoek van Stichting Marktonderzoek Boekenvak en GfK (2016). Het laatstgelezen literaire boek zette maar liefst 71% van de mensen aan het denken, tegenover 31% bij het laatstgelezen spannende boek (Stichting Marktonderzoek Boekenvak & GfK, 2016). Lezers van literaire romans zeiden vaker dan lezers van andere genres (thrillers, fantasy en sciencefiction) dat hun laatstgelezen boek had geleid tot nieuwe kennis en inzichten: 51% rapporteerde dit, tegenover 23% van de lezers van spannende fictie. Mensen werden bovendien vaker aan het denken gezet door het lezen van romans dan door het kijken naar films of het spelen van games.

FOTO: DE NEDERLANDSCHE BANK

'Als kind las ik de jeugdboeken van mijn ouders en grootouders, en beleefde dan unieke avonturen: ik reisde door Rusland als koerier van de tsaar, ging met Jules Verne naar de maan en de wereld rond, heb met Bram Vingerling rond kerktorens gezweefd – dat is hoe ik me het lezen in mijn jeugd herinner. Door met mijn ouders erover te praten, ontdekte ik dat ook anderen in die werelden hebben geleefd. En mijn kinderen hebben veel dezelfde beelden als ik bij de boeken die mij gelukkig maakten.

De boeken veranderden met de jaren; de leeservaring niet. Dan woon je ineens in Davos met Hans Castorp, word je lui met Oblomov en woon je met Oblonski in een huis dat op zijn eigen manier ongelukkig is... Je raakt continu verzeild in andere werelden, levens, hoofden – het is wetenschappelijk aangetoond en ik ervaar het ook: al die emoties en belevenissen maken je empathischer, rijker. Ik vind het ontzettend eervol dat ik als voorzitter van Stichting Lezen mag bijdragen aan het overbrengen van de bevlogenheid van leesbevorderaars gecombineerd met de opbrengst van wetenschappelijk onderzoek. Uit eigen waarneming weet ik: als iemand een kind weet te raken met enthousiasme voor lezen, helpt dat enorm.'

Frank Elderson, directeur De Nederlandsche Bank en voorzitter Stichting Lezen

‘Literatuur lezen brengt een verdieping die je bij andere kunstvormen niet zo gemakkelijk vindt. Bij lezen wordt meer activiteit gevergd; je moet nadenken, verbanden leggen. Voor mij is literatuur belangrijk geweest omdat het enorm de verbeelding scherpt. Of ik vond literatuur interessant omdat ik veel verbeelding heb, dat weet ik niet, maar het is met elkaar verbonden.

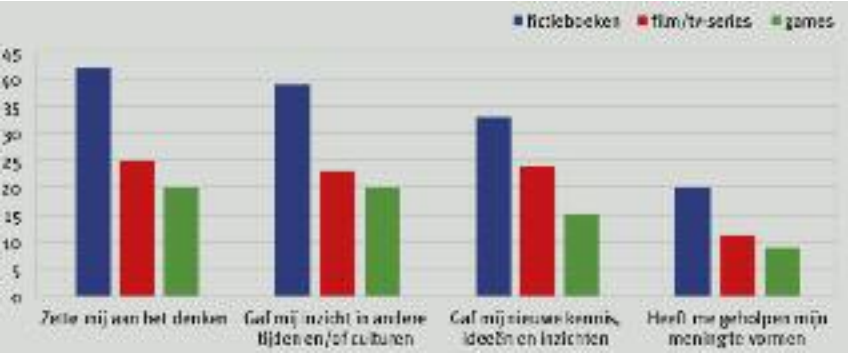
Angst berust ook op verbeelding. Lezen zou angst kunnen doen toenemen door op de verbeelding in te spelen, maar aan de andere kant denk ik dat literatuur angst ook dempt. Angst heeft veel te maken met een verlies aan controle en met onbekendheid. Lezen wordt juist gedreven door nieuwsgierigheid: hoe het afloopt met een persoon, hoe het verhaal zich ontwikkelt. Als je regelmatig literatuur leest, dan krijg je toch een houding van verwondering en open staan voor anderen. Dat is belangrijk in het vechten tegen de angst.

Bovendien, als je boeken leest van auteurs uit andere landen, dan tref je een andere invalshoek, waardoor je als persoon breder gaat denken. Je ziet ander eten, licht, kledij, normen en waarden. Lezen is een goedkope vorm om met andere culturen in aanraking te komen zonder te reizen.’

Damiaan Denys, psychiater en filosoof, gespecialiseerd in angst en controledrang

FICTIE LEZEN VERRUIMT DE GEEST
In procenten van de lezers/kijkers/gamers

Stichting Marktonderzoek Boekenvak & GfK, 2016

Ook bij jonge lezers zet literatuur de hersenen aan het werk. Basisschoolleerlingen die in Amerika een speciaal literatuurprogramma volgden, gingen kritischer denken dan leerlingen zonder dat programma (Bird, 1984; Wheelock, 2000). Nederlands onderzoek onder bijna 300 leerlingen uit de bovenbouw van havo en vwo liet zien dat het volgen van literatuurlessen bij zeker 80% van de leerlingen leidde tot ten minste één inzicht over zichzelf en/of anderen (Schrijvers, Janssen, & Rijlaarsdam, 2016). Een derde van de leerlingen gaf aan dankzij het lezen voor Nederlands een levensles te hebben geleerd, zonder dat er specifiek naar dat type inzicht werd gevraagd.

Kortom: fictieverhalen, en in het bijzonder literaire fictieverhalen, kunnen de eerste aanzet zijn voor een wereld aan nieuwe gedachten. Dat biedt scholen de kans om klassendiscussies over gedichten, verhalen en boeken te organiseren, zodat leerlingen hun gedachten kunnen delen en scherpen. Voor zover dat risicovol is, is dat het risico dat je per definitie loopt als mensen gaan nadenken. ●●●

2 | WAT ROODKAPJE NIET WEET HOE (VOOR)LEZEN KINDEREN HELPT OM IN HET HOOFD VAN EEN ANDER TE KRUIPEN

Roodkapje weet niet dat de grootmoeder die ze in bed ziet liggen, eigenlijk een wolf is. Ze verbaast zich erover dat haar oma ineens zulke grote, harige oren heeft, maar het idee dat dit niet haar oma zou zijn, dat gaat te ver. Voor volwassenen is het vanzelfsprekend dat Roodkapjes perspectief afwijkt van het hunne, dat zij een kennisachterstand heeft. Voor zeer jonge lezers is dat vaak moeilijker te begrijpen. Vanaf ongeveer vijfjarige leeftijd hebben kinderen het verschil door tussen wat zijzelf weten en zien, en wat anderen, bijvoorbeeld personages in (prenten)boeken, weten en zien (Dyer, Shatz, & Wellman, 2000; Van der Pol, 2010).

Het kunnen begrijpen dat andere mensen er andere percepties, gevoelens en gedachten op kunnen nahouden dan jij, het kunnen innemen van hun perspectief, dat heet in de wetenschap 'Theory of Mind'. Niet ieder kind (en ook niet iedere volwassene) is even goed in deze vorm van inleven. Wat hierbij lijkt te helpen? Voorlezen. Kinderen die vaker worden voorgelezen, kunnen zich een betere voorstelling maken van de overtuigingen, intenties en gevoelens van anderen (Adrian et al., 2005; Mar, Tackett, & Moore, 2010). In onderzoek van Kwant (2011) bleken kleuters die meededen aan een voorleesprogramma beter te zijn geworden in het herkennen van complexe emoties zoals jaloezie. In een studie van Boerma, Mol en Jolles (2017) scoorden 8- tot 11-jarigen

'Theory of Mind' is de

vaardigheid om je in

andere mensen te

verplaatsen. Kinderen

kunnen hiermee dankzij

voorlezen een vliegende

start maken.

FOTO JÖRGEN KOOPMANSCHAP

‘Lezen betekent heel veel voor me. Ik vind het fijn om me te verdiepen in een boek, de personages voor me te zien en weg te kruipen in het verhaal. De GVR van Roald Dahl vond ik mooi en *Voor jou 10 anderen* van Mirjam Oldenhave, daar moest ik uit voorlezen op een congres. En natuurlijk *Spinder* van Simon van der Geest, dat ik voorlas in de finale van De Nationale Voorleeswedstrijd. Het fragment dat ik koos gaat over het vertellen van het grote geheim – een heel mooi en aangrijpend stuk waarin allerlei emoties loskomen. *Spinder* gaat over spijt, boosheid, moedeloosheid en ook schuld. Wat me is bijgebleven: als je iets heel ergs hebt gedaan, iets waarvan je spijt hebt, kan dat je je hele leven achtervolgen.

Om lezen voor iedereen interessanter te maken, zou je eigenlijk geen boeken meer moeten verfilmen. Ik vind *Harry Potter*-films superleuk, maar als je het boek leest, kun je je eigen fantasie gebruiken. Je hersenen gaan aan het werk zodat je alles voor je ziet. Een mooi omslag en een goeie introductie bij een boek, zoals een trailer, maken het ook leuker.’

Eva Koning (11 jaar), Nationale Voorleeskampioen 2017

die meer in aanraking waren gekomen met kinderboeken gemiddeld hoger op een test waarvoor zij mentale toestanden moesten kunnen inschatten.

Hoe kunnen boeken het inlevingsvermogen van kinderen vergroten? Om te beginnen bevatten kinderboeken vaak taal die verwijst naar de innerlijke wereld van personages (Cassidy et al., 1998). Zo lieten onderzoekers zien dat in kinderboeken voor drie- tot zesjarigen gemiddeld elke drie zinnen wel een woord voorkomt dat gedachten, gevoelens, wensen of overtuigingen van een personage uitdrukt (Dyer, Shatz, & Wellman, 2000). Dit geldt ook voor prentenboeken. Via zo’n boek krijgt een kind een kijkje in het hoofd van een ander.

Dat kijkje verandert in een panorama als ouders de kans aangrijpen die kinderboeken bieden om verder door te praten over de gedachten en gevoelens van personages. Met andere woorden: als zij het voorlezen interactief maken. Dat doen ouders over het algemeen uit zichzelf. Tijdens het voorlezen hebben zij het vaker over wat er in de hoofden van anderen omgaat dan tijdens andere gesprekken met hun kind (Sabbagh & Callanan, 1998). Maar liefst een derde van de opmerkingen die ouders maken tijdens het voorlezen gaat over gedachten en gevoelens, zowel die van personages als die van het kind en henzelf. Hoe vaker ouders dit doen als zij hun jonge kinderen voorlezen en hoe vaker zij woorden als ‘denken’, ‘weten’, ‘herinneren’, ‘geloven’ en ‘begrijpen’ gebruiken, hoe beter het een jaar later gesteld is met de ‘Theory of Mind’ van deze kinderen (Symons et al., 2005).

Kunnen kinderen niet net zo goed kijken naar Disneysprookjes zoals *Frozen* en *Bambi*? Daar zitten toch ook personages in die dingen denken, voelen en willen? Er is onderzoek waaruit blijkt dat kinderen niet alleen beter scoren op ‘Theory of Mind’ als hun ouders veel boeken kennen, maar ook als hun ouders veel kinderfilms kennen (Mar, Tackett, & Moore, 2010). In beide gevallen komen kinderen in aanraking met verhalen en worden ze uitgenodigd om het perspectief van personages in te nemen.

Wat fictieboeken vóór hebben op films en games, is dat ze meestal meer aandacht hebben voor de innerlijke wereld van personages. Dat blijkt uit consumentenonderzoek naar ervaringen van volwassenen tijdens het lezen, gamen of kijken naar films of televisie. Bij het lezen, en dan vooral bij het lezen van literatuur, hebben de ondervraagden veel sterker het gevoel in het hoofd van een ander te kruipen dan tijdens het gamen of het kijken naar een film of tv-serie (Stichting Marktonderzoek Boeken-vak & GfK, 2016). Van Roodkapjes ervaringen met de wolf tot Anna Karenina’s liefde voor graaf Vronski: het is niet onaannemelijk dat het lezen van verhalen ervoor zorgt dat mensen zich complexere voorstellingen van de gevoelens en gedachten van anderen kunnen maken. ●●●

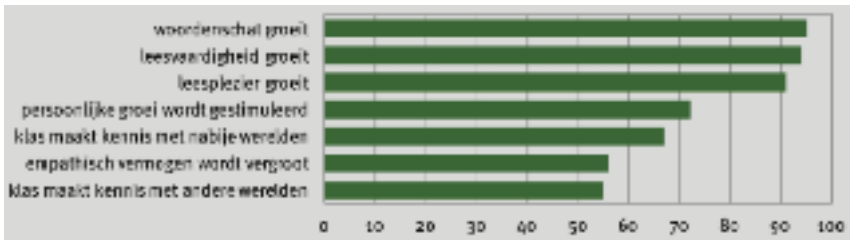
Docenten aan het woord: daarom leesbevordering

Welke opbrengsten van lezen zijn er in de ogen van docenten? Stichting Lezen en onderzoeksbureau DUO (2016; 2017) bevragen dat met enige regelmaat in enquête-onderzoeken naar leesbevordering in het onderwijs. Zowel op het vmbo als op de havo en het vwo scoort het stimuleren van leesplezier hoog. Daarnaast vinden vmbo-docenten leesbevordering belangrijk om de leesvaardigheid te vergroten en de woordenschat uit te breiden, terwijl havo- en vwo-docenten inzetten op het vergroten van de literaire competentie.

Docenten zien het lezen van boeken, in het bijzonder van literaire boeken, als gereedschap voor het ‘mens worden’. Op alle schoolniveaus hopen docenten de persoonlijke groei van leerlingen te bevorderen. Voor vmbo-docenten komen daar het kennismaken met nabije én andere werelden – verbreden van de horizon – en het vergroten van het empathisch vermogen bij; havo- en vwo-docenten hechten een groot belang aan het aanleren van een kritisch reflectievermogen.

REDENEN OM HET LEZEN TE BEVORDEREN

In procenten van de vmbo-docenten

REDENEN OM HET LEZEN TE BEVORDEREN

In procenten van de havo- en vwo-docenten

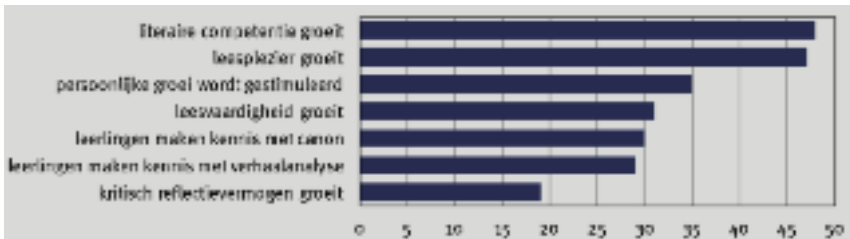

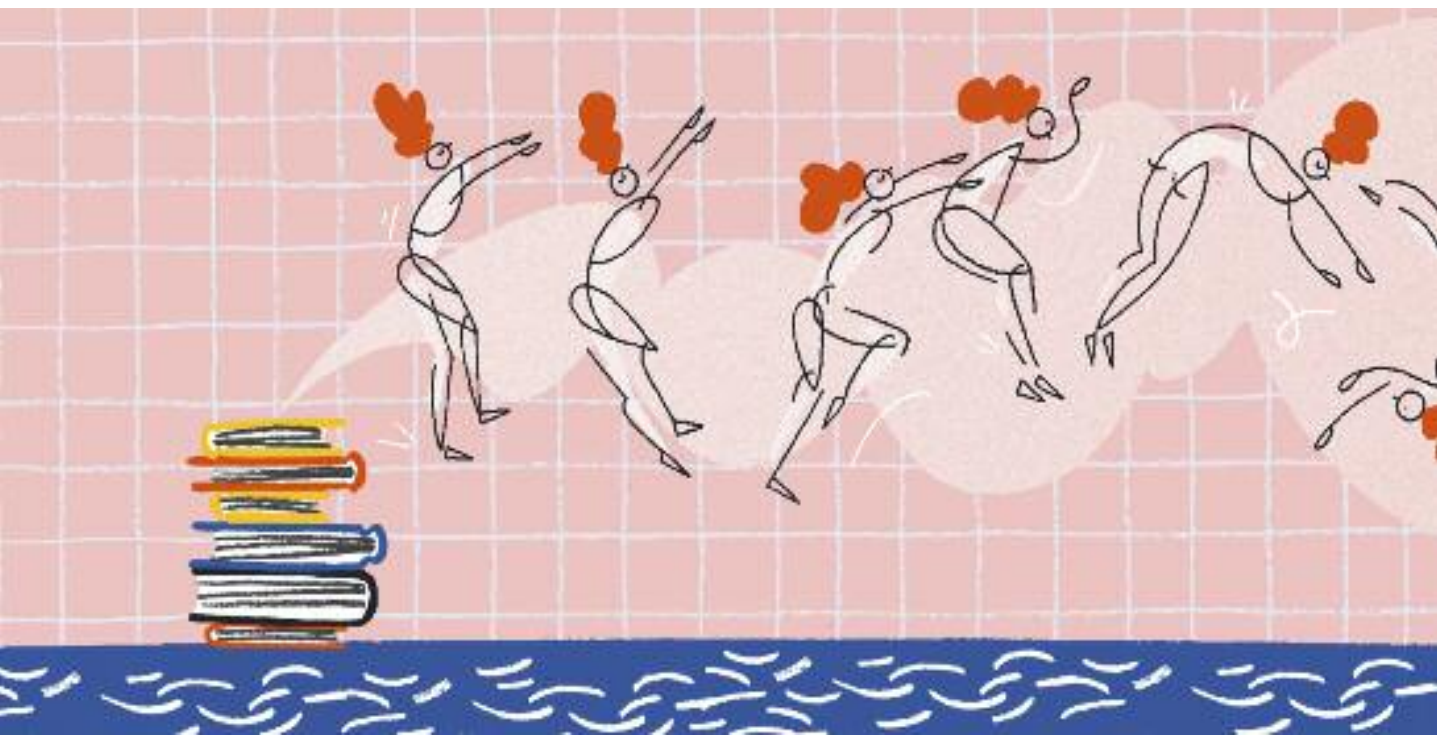
FOTO LILIAN VAN ROOIJ

‘Ik lees omdat ik het lekker vind even weg te zijn uit deze wereld, en je verplaatsen in andere werelden en levens brengt nieuwe gezichtspunten. De wisselwerking tussen boeken en andere kunstvormen vind ik mooi; soms is een boek de ingang tot een verhaal, soms een toneelbewerking of film.

Het kinderboek *Poepoe* van Jan de Zanger is me sterk bijgebleven, over een overleden oma wier kleinzoon ontdekt dat haar dood geen ongeluk was. Er zit verdriet in, maar het is geen verdrietig boek; er zit ook plezier in en avontuur. Kinderen kunnen, mits beha- baar geschreven, zware thema's aan in boeken. Het associatieve schrijven in Marion Bloems *Geen gewoon Indisch meisje* maakte indruk op me als puber. Bij *Publieke werken* voelde ik fysieke beklemming naarmate het noodlot naderde. En van Guus Kuijer ben ik eeuwig fan: *Krassen in het tafelblad* als kind, *De Bijbel voor ongelovigen* later. Zelfs zijn tweets zijn geweldig.

Kinderen voorlezen vanaf jonge leeftijd en dat blijven doen als ze zelf kunnen lezen – samen verhalen beleven, erover praten – helpt lees- plezier over te brengen. En lezen hoeft niet meteen “verantwoord”. Mijn zoon geniet enorm van de woordgrappen in de *Donald Duck*, of neem de *Geronimo Stilton*-serie: woorden met gekke letters, vet gedrukt en wat al niet, dat ademt plezier.’

Sanne Scholten, directeur Landelijk Kennis- instituut Cultuureducatie & Amateurkunst

3 | 'TONIO' VOOR EEN WEGPIRAAT MAAKT HET VOOR EMPATHIE UIT OF

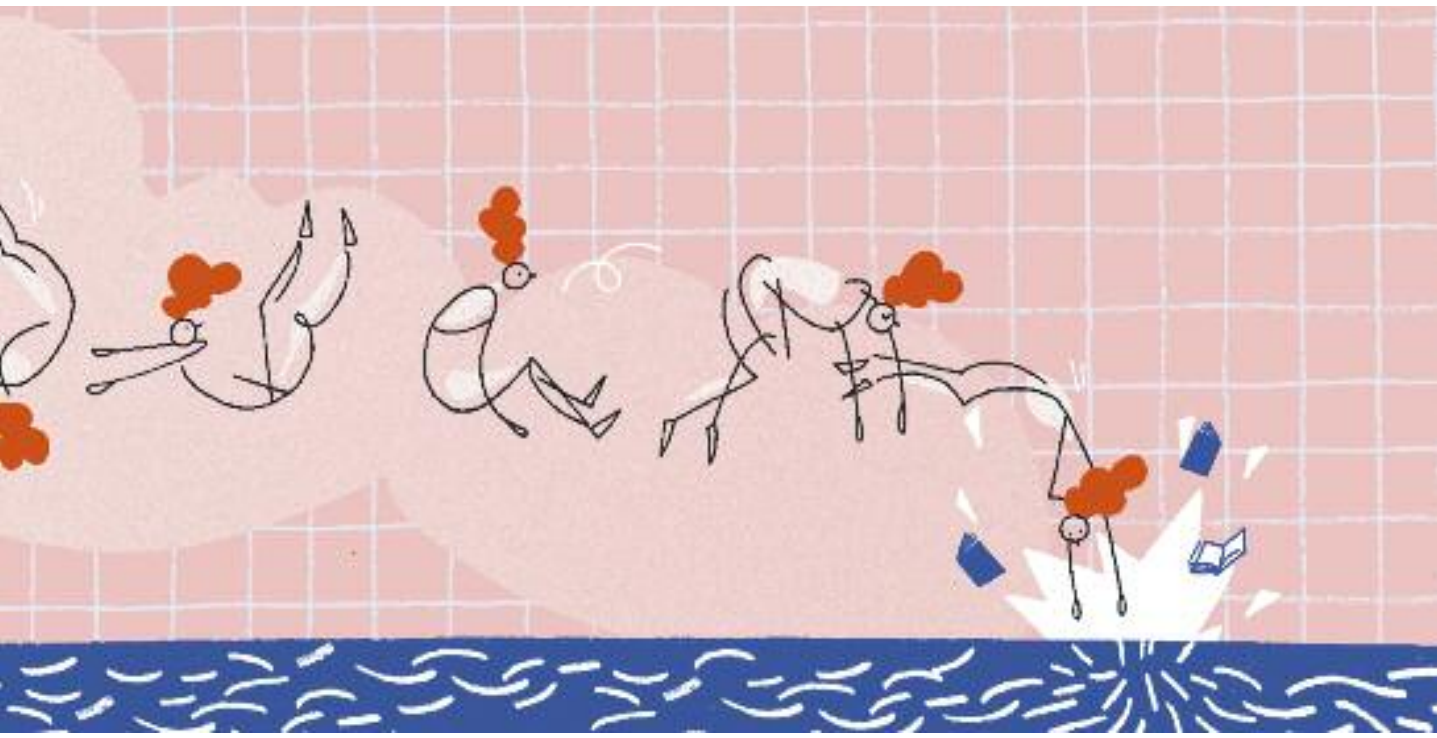
*Het ligt voor de hand dat
literaire teksten, vanwege
hun complexiteit, in het
bijzonder het inlevings-
vermogen stimuleren.*

*Wetenschappelijk onder-
zoek geeft hierover
vooralsnog geen
uitsluitsel.*

Literatuur als strafmaatregel. Leesbevorderaars waken ervoor, maar in 2012 paste een Belgische rechter dit dwangmiddel toe bij een snelheidsduivel. Naast een boete en tijdelijke rijntzegging, kreeg de gedaagde de opdracht mee om A.F.Th. Van der Heijdens *Tonio* (2011) te lezen. In deze vuistdikke literaire 'requiemroman' overlijdt de zoon van de auteur na een auto-ongeluk. Van der Heijden verwelkomde de uitspraak: 'Zo zou het eigenlijk over de hele wereld moeten. Als de wegpiraat hierdoor tot inkeer komt, dan heb ik het in elk geval niet voor niets geschreven.'

De rechter had ook voor een eenvoudigere tekst kunnen kiezen, maar hij meende kennelijk dat een literaire tekst meer indruk zou maken. Klopt dit? Kunnen literaire teksten meer betekenen voor ons inlevingsvermogen dan, bijvoorbeeld, informatieve brochures en persoonlijke verhalen in tijdschriften? Een reeks experimenten van de sociale wetenschappers Kidd en Castano (2013) suggereert van wel. In dit onderzoek scoorden deelnemers die een literair fragment hadden gelezen direct daarna beter op 'Theory of Mind' dan mensen die populaire lectuur of non-fictie hadden gelezen. Literaire teksten zouden volgens deze studie dus een groter effect hebben dan andere teksten op deze basale vorm van inlevingsvermogen, en daarmee misschien ook op complexere vormen van empathie.

Heel verbazend zou dit niet zijn. Vooral literaire romans geven ons immers – zoals we al zagen – het gevoel in het hoofd van een ander te kruipen (Stichting Marktonderzoek Boekenvak & GfK, 2016). Theoretici zeggen dat je bij het lezen van literatuur meer mentale stappen moet zetten om in te vullen wat de personages denken en voelen. Daardoor kun je die personages beter gaan begrijpen (Kotovsky et al., 2011). Wie personages kan doorzien, begrijpt wellicht zijn medemensen ook wat beter. Toch is de wetenschap er nog niet uit. In andere studies met een vergelijkbare opzet als de studie

WAT JE LEEST LITERATUUR IS?

van Kidd en Castano vergrootte het lezen van een korte literaire tekst het empathisch vermogen niet meer dan populaire verhalen (Dijkstra et al., 2015; Koopman, 2015a; Panero et al., 2016). Panero en collega's vonden wat dit betreft zelfs geen verschil tussen literaire fictie en non-fictie.

Daar staat weer onderzoek tegenover van Pino en Mazza (2016), die mensen volledige boeken lieten lezen: literaire fictie, non-fictie of sciencefiction. In hun studie konden de lezers van literaire fictie zich daarna beter inleven in andermans gevoelens en gedachten. Uit een studie naar meer en minder literaire versies van een verhalende tekst over rouw kwam een vergelijkbaar resultaat: degenen die de meest literaire tekst lazen, hadden naderhand meer begrip voor mensen in een langdurig rouwproces. Een mogelijke verklaring hiervoor was dat de meest literaire tekst een breder palet aan emoties leek aan te spreken (Koopman, 2016).

Emoties tijdens het lezen bepalen mede of lezen je begrip voor andere mensen vergroot. Het gaat dan onder meer om opgaan in het verhaal (Bal & Veltkamp, 2013) en meeleven met de personages (Johnson, 2012; Koopman, 2015a). Maar zorgen literaire teksten vaker voor zulke emoties? Typisch literaire kenmerken als originele zinnen kunnen ervoor zorgen dat lezers het verhaal in gezogen worden. Een literaire stijl blijkt echter ook afleidend of storend te kunnen zijn voor (een deel van de) lezers (Koopman, 2016).

Door zulke verschillen in smaak en in de bijbehorende emotionele reacties, is het moeilijk van tevoren te voorspellen wat meer empathie zal opwekken: een willekeurig 'literair' of een willekeurig 'populair' verhaal. Bovendien is 'empathie' niet zo gemakkelijk te meten; het is een veelomvattend concept, dat je op verschillende manieren kunt benaderen (zie kader: 'Veelgebruikte empathietesten in wetenschappelijk onderzoek').

FOTO BEN KLEYN

‘Het idee voor ‘Lees je beter’ ontstond na een uitnodiging van kinderneuroloog Irina Snoeck om een lezing te geven over kunst bij de behandeling van zieke kinderen. Toen kwam ik erachter dat er geen online lijst van kinderboeken over ziekte bestond. Ik dacht: “Wat raar, waarom is dat er niet?!” Voor zowel kinderen als hun ouders is het prettig dat er boeken zijn zoals *Bezoek van Mister P* van Veronica Hazelhoff, over reuma. Als je dat leest weet je beter wat je te wachten staat. Als kind had ik astma. Elke maand ging ik met mijn vader naar het ziekenhuis om daar een prik tegen te halen. Maar toen ging mijn vader dood, aan een hartaanval, dus die ging niet meer mee. Ik moest voortaan alleen. Al jaren kwam ik in dat ziekenhuis, maar voor het eerst ging ik moeilijk doen. Niemand begreep waarom, ze zagen niet dat het niet lag aan de ziekte maar aan persoonlijke omstandigheden. Daarom is ‘Lees je beter’ niet alleen voor kinderen, maar ook voor volwassenen, van artsen en verpleegkundigen tot ooms en tantes. Het zijn nou juist boeken, fictieboeken met name, die ervoor kunnen zorgen dat je je beter kunt inleven in een kind dat ziek is.’

Ted van Lieshout, schrijver, dichter, tekenaar en bedenker van het online register jeugdliteratuur en geneeskunde ‘Lees je beter’

Wat we op dit moment wel met enige zekerheid kunnen zeggen: de algemene gewoonte om romans te lezen, literair en minder literair, hangt samen met het inlevingsvermogen. Naarmate mensen meer fictie lezen gedurende hun leven, scoren zij gemiddeld beter op ‘Theory of Mind’ (Mumper & Gerrig, 2017). Fictielezers hebben betere sociale voelsprietten dan non-fictielezers (Mar et al., 2006; Mar, Oatley, & Peterson, 2009). Het zou kunnen dat het verband omgekeerd is: mensen die zich beter kunnen inleven in anderen, hebben meer interesse in fictie dan in non-fictie. Maar aangezien in experimenten verhalende teksten meestal een sterker effect hebben op empathie dan informatieve teksten (Black & Barnes, 2015; Hakemulder, 2000; Kidd & Castano, 2013; Pino & Mazza, 2016, maar niet Panero et al., 2016), ziet het er redelijk positief uit voor de roman.

Het lezen van verhalende fictie lijkt zowel voor kinderen als voor volwassenen een goede manier om meer begrip voor anderen te krijgen. Wellicht is het dus nog niet zo’n gek idee om bij een veroordeling wat vaker een roman mee te geven. Dat literaire romans, waarin doorgaans meer onuitgesproken wordt gelaten en personages complexer zijn, empathische vaardigheden het beste trainen, lijkt daarbij voor de hand te liggen. Maar zoals wetenschappers altijd roepen: dit moet nog nader worden onderzocht. ●●●

Veelgebruikte empathietesten in wetenschappelijk onderzoek

Onderzoekers gebruiken uiteenlopende testen om empathie te meten. Dat komt onder meer doordat ‘empathie’ een breed concept is. Zo kunnen we cognitieve empathie onderscheiden van emotionele empathie, en is meeleven nog niet hetzelfde als sociaal handelen.

Vaak gebruiken wetenschappers uitgebreide vragenlijsten. Daarin geven mensen bijvoorbeeld aan in hoeverre ze het eens zijn met stellingen als ‘Ik merk dat mijn stemming dezelfde richting opgaat als die van mensen in mijn omgeving’ (emotionele empathie).

Omdat mensen zichzelf bij vragenlijsten, al dan niet met opzet, positiever kunnen neerzetten dan zij in werkelijkheid zijn, gebruiken wetenschappers ook tests waarbij het moeilijker ‘vals spelen’ is. Om het inlevingsvermogen van basisschoolkinderen te meten is er onder meer de Strange Stories Test. Daarin beantwoorden kinderen open vragen over het gedrag van personages en schatten ze hun mentale toestand in (White et al., 2009). Maar de waarschijnlijk meest toegepaste praktische test in lezersonderzoek is de zogenaamde Reading the Mind in the Eyes Test (Baron-Cohen et al., 2001), een zeer basale maat van Theory of Mind. In deze test krijgen deelnemers 36 foto’s te zien van de ogen van acteurs die een bepaalde emotie uitbeelden. Ze moeten telkens de juiste emotie aangeven door uit vier woorden te kiezen. Oorspronkelijk ontwierpen wetenschappers de Eyes Test om onderscheid te kunnen maken tussen mensen met en zonder autisme: de eersten maken op deze taak aanzienlijk meer fouten. De Eyes Test werd onder andere toegepast in de studie van Kidd en Castano (2013) en in de replicaties daarvan (Black & Barnes, 2015; Dijkstra et al., 2015; Panero et al., 2016; voor een discussie hierover, zie Kidd & Castano, 2017).

Een andere praktische test die Kidd en Castano gebruikten in twee van hun experimenten is de Yoni Test (Shamay-Tsoory & Aharon-Peretz, 2007). Deze vereist iets meer cognitieve inspanning dan de Eyes Test: deelnemers krijgen eenvoudige stripjes te zien, waarbij ze op basis van hoe en naar wie een stripfiguur kijkt, moeten afleiden om welke emotie het gaat. In het ene experiment vonden de onderzoekers wél een effect van literaire verhalen op deze taak, in het andere niet. Zulke wisselende resultaten geven aan hoe lastig het is het verband tussen literair lezen en ‘empathie’ te meten.

4 | DANKZIJ LITERATUUR HET LEVEN NEGEREN? HOE LEZEN ONZE GEEST SUST

Tot nu toe hebben we het gehad over hoe het lezen van verhalen en romans vastgevoerde gedachten loswrikt en gevoelens voor anderen oprekt. Hoe lezen de horizon verbreedt, kortom. Maar dat is niet waarom de meeste lezers een boek oppakken. In de eerste plaats lezen mensen voor plezier en ontspanning (zie kader: 'Redenen om te lezen').

Een van de belangrijkste redenen om te lezen die mensen noemen, zowel in enquêtes als in focusgroep-studies, is tot rust komen (BookTrust, 2013; Howard, 2011). Maar liefst 85% van de Nederlanders die weleens lezen vond zijn of haar laatste leeservaring ontspannend en 43% kon hierbij de eigen zorgen vergeten (Stichting Marktonderzoek Boekenvak & GfK, 2016). Voor lezers van sciencefiction en fantasy gold dat nog sterker: zij vergaten hun zorgen in 58% van de gevallen (Stichting Marktonderzoek Boekenvak & GfK, 2016). Als je opgaat in een andere wereld, verdwijnt de hectiek van de werkelijke wereld. 'De literatuur is de prettigste manier om het leven te negeren,' aldus de Portugese dichter Fernando Pessoa.

Dat is natuurlijk niet het hele verhaal. Sommige mensen lezen om het leven te negeren en aan zichzelf te ontsnappen, anderen juist om hun leven weerkaatst te zien. Lezen biedt zowel afleiding als herkenning (Koopman, 2014). Afleiding sluit herkenning niet per se uit: juist de afstand tot de directe werkelijkheid die een meeslepend fictieverhaal biedt, kan ervoor zorgen dat je op je eigen leven gaat reflecteren. Herkenning kan bovendien plaatsvinden zonder dat je dat van tevoren verwacht.

De meeste mensen

lezen voor plezier en

ontspanning, om de

alledaagse werkelijk-

heid te ontvluchten.

Dit escapisme blijkt

al te vaak een manier

om dichterbij jezelf

te komen.

Waarom zou je lezen?

1

Lezen verruimt ons denken

Aan het denken
gezet door laatste

Aan het denken
gezet per genre

Lezers hebben
minder vooroordelen

Boeken verminderen
angst voor het onbekende:
zij bieden een veilige
haven waarbinnen je
indirect in contact
kunt komen met
andere groepen

Harry Potter-lezers
hebben meer begrip
voor minderheden, mits
ze zich identificeren met
Harry, niet met Voldemort

"IF YOU ONLY
READ THE BOOKS
THAT EVERYONE
ELSE IS READING,
YOU CAN ONLY
THINK WHAT
EVERYONE ELSE
IS THINKING."

Haruki Murakami

Door te lezen zit je lekkerder in je vel

13%
bij specifiek
literatuur

3

Lezen vergroot ons welzijn

"YOU THINK YOUR
PAIN AND YOUR
HEARTBREAK ARE
UNPRECEDENTED
IN THE HISTORY OF
THE WORLD, BUT
THEN YOU READ."

James Baldwin

2

Lezen leert ons om anderen beter te begrijpen

Kinden die worden voorgelezen snappen beter wat er in een ander omgaat.

ROODKAPJE
Ik weet dat de wolf weet dat roodkapje niet weet dat oma de wolf is en haar wil eten*

"READING IS THE SOLE MEANS BY WHICH WE SLIP, INVOLUNTARILY, OFTEN HELPLESSLY, INTO ANOTHER'S SKIN, ANOTHER'S VOICE, ANOTHER'S SOUL"

Joyce Carol Oates

Lezers zijn beter in het herkennen van anderzamen emotie

Lezen kan ervoor zorgen dat je empathischer en zelfs behulpzamer wordt

In het hoofd van een ander gekropen door laatste:

Film of game 41%

Boek 64%

In het hoofd van een ander gekropen per genre:

Literatuur 79%

Fantasy / sciencefiction 66%

Spannende fictie 61%

43% vergat zorgen

14% verkreeg inzicht in 'mijzelf' en 'mijn leven'

23% bij specifiek literatuur

Lezers leven langer

Gepensioneerd? 3,5 uur lezen per week verlaagt de kans om binnen 12 jaar te overlijden met 23%

Lezen houdt de geest alert

Stichting Lezen (2017). Wat doet het boek?

Een onderzoek naar de opbrengsten van lezen. Amsterdam: Stichting Lezen

SMB/GfK (2016). Rapportage Boekenbranche meting 34b. 2e themameting van 2015, naar de opbrengsten van lezen. Hilversum: GfK

‘De troost die psychotherapie kan bieden is heel anders dan de troost van literatuur. Bij psychotherapie gaat het om het verhaal van de patiënt. Dat hoeft geen mooi verhaal te zijn, als het maar van die persoon is, die mag het eindelijk zelf zeggen. Het gaat dan wel om het vinden van de juiste woorden, maar wat “juist” is in die context is anders dan de juistheid van een woord in een gedicht. In een gedicht is de esthetica cruciaal: de ritmiek, de klankkleur. Een gedicht is een soort muziekstukje.

Lezers vertellen me vaak dat zij in een gedicht of roman precies zagen staan wat zij voelen, maar waar zij moeilijker woorden voor konden vinden. Naar aanleiding van *Contrapunt* heb ik heel veel brieven gekregen van ouders die ook een kind hadden verloren. Die vinden het heel prettig om dat zo verwoord te zien. Ik zie ook weleens rouwadvertenties waarin regeltjes uit een gedicht van mij zijn overgenomen. Dat vind ik wel een eer, dan beleven mensen kennelijk iets belangrijks aan je werk. Voor mijzelf is lezen vooral afleiding, dat je meegesleept wordt in een tekst. Dat is voor mij belangrijker dan herkenning. Als je eenmaal leest, kun je je altijd bezighouden.’
 Anna Enquist, schrijver, dichter en psychoanalyticus

De behoefte om je te herkennen in personages en gebeurtenissen zit diep. Peuters en kleuters voelen zich al aangetrokken tot verhalen die een gelijkenis vertonen met hun eigen leven, en hun verbondenheid met de personages uit die verhalen is vaak intens (Alexander, Miller, & Hengst, 2001). Het is niet ongebruikelijk dat jonge kinderen maandenlang hetzelfde verhaal willen horen en het zelfs gaan naspelen. Deze identificatie met personages helpt kinderen om hun eigen emoties te verkennen en ermee om te gaan (Alexander et al., 2001). Dergelijke identificaties houden we ons leven lang.

Het verlangen naar herkenning groeit als we het zelf moeilijk hebben. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de lezersreacties op A.F.Th. Van der Heijdens *Tonio*. Op de lezerswebsite *Goodreads* schreef een vrouw over deze requiemroman: ‘Het gevoel van herkenning in dit boek als je zelf een kind verloren hebt is overweldigend. (...) Een boek waarbij ik op sommige momenten wenste dat het in godsnaam “uit” was zodat ik kon stoppen met lezen, maar waar ik me tegelijkertijd als een drenkeling aan een boei aan vasthield.’ Herkenning kan duidelijk een gevoel van troost geven: ik sta niet alleen met mijn pijn. Daarnaast hangt herkenning samen met het opdoen van nieuwe inzichten, zoals onder meer bleek uit een enquête-onderzoek van Koopman (2014).

Dit geldt niet alleen voor volwassenen; ook kinderen halen troost en inzicht uit fictieverhalen (Bernstein & Rudman, 1989; Alexander et al., 2001). De schrijver weet verdriet vaak op een kundigere manier te verwoorden dan dat mensen zelf hadden gekund, en zij kunnen hun eigen reacties vergelijken met die van de personages (Bernstein & Rudman, 1989; Koopman, 2014). Van Joost van den Vondels ‘Kinder-lyck’ (1632) tot John Greens *The Fault in Our Stars* (2012): de aanhoudende populariteit van poëzie en romans over ziekte, sterven en rouw toont hoezeer mensen behoefte hebben aan herkenbare verhalen en troostende woorden. ●●●

Redenen om te lezen – voor volwassenen en kinderen

In een voor Nederland representatief consumentenonderzoek van Stichting Marktonderzoek Boekenvak en onderzoeksbureau GfK (2016) noemen volwassenen deze vijf zaken als de belangrijkste redenen om te lezen:

- 1) ontspanning, 2) plezier, 3) spanning, 4) fantasie prikkelen, 5) in het hoofd van een ander kruipen

Uit een recent grootschalig onderzoek van Stichting Lezen en onderzoeksbureau DUO (2017a; 2017b) blijkt dat 8- tot 18-jarige kinderen lezen om vergelijkbare redenen.

De vraagstelling in het DUO-onderzoek was anders dan in het GfK-onderzoek, dus de uitkomsten kunnen niet direct vergeleken worden. Kinderen onderschrijven het vaakst de volgende redenen om te lezen:

- 1) interesse in een bepaald onderwerp, 2) fantaseren / avonturen beleven in mijn hoofd, 3) in de hoofdpersoon verplaatsen, 4) plezier / vrolijk worden, 5) tegen verveling

Basisschoolleerlingen zijn blijkens het onderzoek veel positiever over lezen dan middelbare scholieren. Met de overgang van de basisschool naar de middelbare school neemt het leesplezier bij veel leerlingen af (Nielen & Bus, 2016). Het hoeft niet te verbazen dat basisschoolleerlingen op elk van de aparte redenen om te lezen hoger scoren. Ook lezen meisjes liever dan jongens. Vooral lezen om hun stemming te reguleren (om vrolijk te worden, maar ook om te helpen bij verdriet) en lezen om op te gaan in een ander leven of andere wereld, zijn redenen die meisjes aanzienlijk vaker geven dan jongens.

5 | EEN BOEK EN TWEE EIEREN HOE VAKER LEZEN KAN LEIDEN TOT EEN LANGER LEVEN

De pas overleden ‘oudste vrouw ter wereld’ Emma Morano (117 jaar) schreef haar lange levensduur toe aan het eten van twee eieren per dag (één rauw, één gekookt). Wellicht had Emma nog langer geleefd als ze, bij die twee eieren, ook elke dag een boek had opengeslagen. Want los van de opbrengsten die hiervoor aan de orde zijn gekomen, lijkt lezen goed te zijn voor de lichamelijke gezondheid.

Er is geen bewijs voor een direct effect van het lezen van romans en verhalen op de lichamelijke gezondheid. Maar een verband is er wel: een Canadees bevolkingsonderzoek van Hill (2013) toonde aan dat lezers een 28% grotere kans hebben om fit te zijn dan niet-lezers. Deze relatie tussen lezen en (zelf-ingeschatte) gezondheid blijft over-eind als rekening wordt gehouden met opleiding, inkomen, leeftijd, regio, minderheids-status en mate van fysieke activiteit.

Vanwaar dat verband tussen lezen en gezondheid? Een mogelijke verklaring: geletterdheid. Wie leest in de vrije tijd ontwikkelt zijn leesvaardigheid (Mol & Bus, 2011). Wie weinig leest loopt een hoger risico laaggeletterd te blijven of te raken, en wie laaggeletterd is loopt meer gezondheidsrisico's. Laaggeletterden zijn namelijk niet goed in staat om belangrijke informatie over gezondheid en zorg in te winnen en te begrijpen (Buisman et al., 2013; Rademakers, 2014; Rothman et al., 2006; Kennen et al., 2005; Chari et al., 2014).

Fervente lezers hebben

uitzicht op een lang

en gelukkig leven.

Lezen houdt namelijk

de geletterdheid en

de intelligentie op peil,

en beschermt tegen

dementie.

FOTO JÖRGEN KOOPMANSCHAP

‘Wij geloven echt dat lezen je gelukkiger maakt. Gelukkiger, slimmer en gezonder. Het is heerlijk om meegesleurd te worden in een verhaal, je eigen besognes te vergeten. Bovendien kun je letterlijk in het hoofd van iemand anders kijken. Als het ook nog eens mooi is geschreven, is het helemaal fantastisch. Ouders moeten het goede voorbeeld geven. Bij de aftrap van het project Vakantielezen waren zestig ouders. Toen we vroegen wie er elke dag voorleest, staken er slechts vier hun hand op! Elke dag lijkt veel, maar waarom niet? Je poetst toch ook elke dag je tanden? Doe het desnoods tijdens het tandenpoetsen! Je kunt kinderen meekrijgen door zelf enthousiast te zijn. Monique: Ik had een leraar Nederlands die aan van die klierige mavo-pubers die helemaal niets wilden A. Roland Holst voorlas. Zó moeilijk, dat-ie dat durfde! Maar ik ben ’m heel dankbaar dat-ie dat heeft gedaan. Hij liet zien dat zulke boeken mooi zijn, en dat het past in je gewone leventje. De hele klas was stil. Je kunt wel patat geven aan mensen die patat willen, maar misschien moet je ook iets extra’s durven vragen. Als je dat doet gaan ze luisteren. Hans: Als je enthousiast over een boek bent, is “moeilijk” een begrip dat niet bestaat.’

Hans & Monique Hagen, schrijversechtpaar en Kinderboekenambassadeurs, schreven onder andere het poëzie-prettenboek Nooit denk ik aan niets (Zilveren Griffel 2016)

Daarnaast ontwikkelen boekenwormen minder snel dementie (Hughes et al., 2010; Vergheze et al., 2003), en dementie is weer geassocieerd met een kortere levensduur (Xie, Brayne, & Matthews, 2008). Wie mentale aftakeling kan voorkomen, kan ook beter voor zichzelf blijven zorgen.

Zo bekeken zou lezen levens kunnen redden. Meerdere studies laten zien dat wie leest ook langer leeft (Agahi & Parker, 2008; Bavishi, Slade, & Levy, 2016; Jacobs et al., 2008). Helemaal eenduidig zijn de bevindingen uit dit soort onderzoek niet: leefden bij Agahi en Parker (2008) de lezende vrouwen langer, bij Jacobs en collega’s waren het juist de bejaarde mannen die langer leefden als ze dagelijks lasen. Een studie van Menec (2003) vond geen samenhang tussen leesgedrag en overlevingskansen. Lezen hing in dat onderzoek wel samen met het geluksgevoel van de ouderen.

Waar deze drie studies niet naar keken, was het type teksten dat de ouderen in kwestie lasen. Een recent grootschalig onderzoek biedt een overtuigend signaal voor de heilzame werking van in het bijzonder boeken. Bavishi en collega’s (2016) vermoedden dat wie boeken leest langer leeft dan wie alleen of voornamelijk kranten en tijdschriften leest. Bij boeken gaan we namelijk het sterkst en het langst op in een andere wereld; de mentale stimulatie zal hierbij het stevigst zijn en daarmee het behoud van geestelijke fitheid – en mogelijk in het verlengde daarvan: het behoud van de lichamelijke gezondheid.

Wat bleek? Het lezen van boeken hing inderdaad sterker samen met een langer leven, ook als de onderzoekers sekse, initiële gezondheid, welvaart en opleiding meenamen. Bovendien waren de deelnemers die veel lasen drie jaar later ook pienterder dan degenen die dat niet deden; een effect dat niet verklaard kon worden uit de algemene intelligentie bij aanvang. Oftewel: wie leest, blijft scherp.

Lezen voor een lang en gezond leven – het klinkt bijna te mooi om waar te zijn, maar er zit wel degelijk iets in. Goed nieuws dus voor de boekenwormen. Voor de boekenvrezers bestaan er andere wegen: naast lezen blijken ook puzzelen, knutselen, dansen en een muziekinstrument bespelen manieren om dementie tegen te gaan (Hughes et al., 2010; Vergheze et al., 2003). En er zijn natuurlijk altijd nog die twee eieren per dag. ●●●

DE POSITIEVE LEESSPIRAAL HOE LEESBEVORDERAARS AAN DE SLAG KUNNEN

Voorlezen en lezen zijn goed voor vrijwel alles: voor taal- en leesvaardigheid, literaire competentie, onderwijsprestaties, de positie op de arbeidsmarkt en de economische groei van een land, en daarnaast voor culturele verrijking, het vermogen tot reflectie op jezelf, anderen en de maatschappij, inlevingsvermogen, geestelijk en lichamelijk welbevinden én levensduur. Dit geldt in het bijzonder voor het lezen van (literaire) fictie. Een leven lang lezen is daarmee meer dan aanbevelenswaardig.

Ondanks deze opbrengsten zijn er ook kinderen en volwassenen die er eerder toe neigen om boeken te vermijden. Hoe kunnen de opbrengsten ook voor deze groepen worden gerealiseerd? Hoe kunnen zij tot lezen worden gestimuleerd en hoe kunnen ze lezen plezierig en waardevol gaan vinden?

Allereerst is het van belang om leesmotivatie en leesplezier zo vroeg mogelijk op te wekken. Voor volwassenen die lezen is plezier een van de belangrijkste redenen om dit te doen. Dat plezier komt niet uit het niets: wie als volwassene leest, had meestal ook (voor)lezende ouders (Notten, 2012). Ouders staan aan de bron van de leesliefde van hun kinderen. Zelfs als kinderen nog niet kunnen praten, is het aanwijzen en benoemen van plaatjes in knisperboekjes en prentenboeken aan te raden. Niet alleen is het goed voor de taalontwikkeling (Keij, 2017), kinderen ervaren ook dat lezen leuk is door met de ouder mee te kijken en te bladeren (Broekhof, 2014). Voor ouder en kind ontstaat zo een routine van samen lezen.

*De opbrengsten van
lezen zijn even rijk als
divers. Hoe kunnen lees-
bevorderaars kinderen
en volwassenen helpen
om deze opbrengsten
te oogsten?*

‘Voor mij betekent lezen ontsnapping en (h)erkenning in verhalen, personages, werelden; pijn, vreugde of verdriet. Als ik lees, zeker toen ik jong was, voel ik dat ik niet alleen ben. Als kind uit een ongeletterd arbeidersgezin werd er op school in mij geen extra energie gestoken. Ik wist niet dat boeken ook voor mij waren; in de bibliotheek voelde ik me als kind compleet verloren. Tot ik er *De grootste* vond, over Muhammad Ali. Lezen over een bokser, ik wist niet dat dat kon. Dat boek – eigenlijk heel slecht geschreven – was voor mij levensveranderend. De letteren en de boksering – ik deed ook aan vechtsport – kwamen voor het eerst bijeen. Ali was geen domme kracht maar een intelligente man die dichtte, theater maakte rondom het boksen. Vervolgens ontdekte ik dat ook Hemingway een man van actie was, net als John Fante en Charles Bukowski. Zo vond ik mijn weg naar fictie. Een enthousiaste leraar, een gids die zelf geniet van lezen en dat overbrengt, kan het gat vullen tussen het basisonderwijs, waar (voor)lezen nog leuk is, en het voortgezet onderwijs, waar boeken een verplichting worden. In het dichtgetimmerde onderwijsprogramma bezet lezen vaak een marginale plek. En dit terwijl leesplezier bijbrengen een kwestie is van goede begeleiding.’

Alex Boegers, schrijver van negen romans en het schotschrift De lezer is niet dood

Aangezien vroeg beginnen met voorlezen belangrijk is voor later schoolsucces én de sociaal-emotionele ontwikkeling (Duursma, 2011), investeerde het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in een speciaal project, uitgevoerd door Stichting Lezen, om kinderen van 0 tot 4 jaar kennis te laten maken met boeken en met de bibliotheek: BoekStart. Een vergelijkbaar programma bestaat al langer in Engeland, en de onderzoeken daarnaar tonen positieve resultaten (Van den Berg & Bus, 2015). Ook algemener kan worden gesteld dat leesbevorderingsprogramma's de leesmotivatie van kinderen én jongeren aanwakkeren (zie een overzicht van 88 onderzoeken: Van Steensel et al., 2016). Het gaat dan om programma's in het onderwijs met een belangrijke rol voor de begeleiding van docenten. In Nederland kunnen we daarbij denken aan de Bibliotheek *op school* (Nielen & Bus, 2016).

In het voorgaande werd duidelijk dat bepaalde opbrengsten van lezen – het tegengaan van vooroordelen en het vergroten van het inlevingsvermogen – met name tot uiting komen als de lezer opgaat in de verhaalwereld, zijn fantasie activeert en zich identificeert met personages. Het wordt waarschijnlijker dat een kind zulke positieve leeservaringen opdoet als het met enige regelmaat een boek leest dat aanspreekt. Ook hier geldt dat docenten en ouders invloed hebben (Huysmans, 2013). Een docent die actief boeken aanraadt, maakt de kans dat een leerling een boekenliefhebber wordt anderhalf keer zo groot. Door vrienden en vriendinnen die boeken lezen en aanraden wordt die kans drieënhalf keer en door leesbevorderende ouders maar liefst vijf keer zo groot (Stalpers, 2007).

Hiernaast helpt het als kinderen weten wat voor boeken er beschikbaar zijn en als ze voldoende tijd en gelegenheid hebben om te lezen (Notten, 2012; Stalpers, 2007). Lezer en boek moeten elkaar wel kunnen vinden (Witte, 2008; Nielen & Bus, 2016). Dat wil niet per se zeggen dat het hoofdpersonage enorm op de lezer moet lijken – ook het herkennen van een ervaring als eenzaamheid of doorzettingsvermogen bij een personage dat qua achtergrondkenmerken (zoals nationaliteit, sekse of leeftijd) afwijkt van de lezer, kan het begrip voor anderen vergroten. Belangrijker is het om een kind verhalen aan te reiken die uitdagend zijn – niet te gemakkelijk, maar ook niet onbegrijpelijk (Witte, 2008). Niet iedereen vindt het daarbij even erg om nog niet alles te begrijpen. Ook Franz Kafka kan heel aansprekend zijn voor een deel van de scholieren.

Tot slot is het zaak om het denken en meevoelen bij de verwerking van de gelezen teksten aan te wakkeren. Zowel ouders als leerkrachten doen er verstandig aan om met kinderen over boeken te praten. Boekgesprekken blijken de literaire ontwikkeling van meisjes én jongens, goede én minder goede lezers, te stimuleren (Cornelissen, 2016). Wie leerlingen wil aansporen verder na te denken over boeken, kan ook gebruik maken van creatieve opdrachten na het lezen, zoals het schrijven van alternatieve eindes of dialogen tussen personages. Zulke opdrachten zijn onder meer interessant om toe te passen omdat schrijven onder middelbare scholieren een behoorlijk goed imago heeft (Rebel & De Rooij, 2008).

Uiteindelijk gaat het erom dat kinderen en jongeren merken hoeveel moois lezen te bieden heeft. Hoe je kunt verdwijnen in een boek, hoe je rond kunt kijken in het hoofd van een ander of in een compleet andere wereld, hoe rustig je kunt worden dankzij het lezen, en welke levenslessen er in boeken te vinden zijn. Alle leesbevorderaars weten: we zitten op een schatkist, een heel dozijn aan schatkisten. Anderen niet helpen die kisten te openen, dat zou vrekkelig zijn. Misschien zelfs, in de woorden van Aleid Truijens, wreed en gevaarlijk. ●●●

BEGRIPPENLIJST

Lezen

Het opnemen, verwerken, begrijpen, interpreteren, evalueren van en reflecteren op geschreven woorden, zinnen, alinea's, paragrafen en teksten, op papier of digitaal. In enge zin heeft lezen betrekking op het lezen van boeken; in nog engere zin op literaire boeken. In ruime zin wordt ook bedoeld op andere tekstsoorten: kranten, tijdschriften en teksten op internet (zoals e-mail, sociale media, informatieve teksten, verhalen, gedichten enzovoorts).

Leesgedrag

De hoeveelheid tijd die mensen besteden aan het lezen, en de manier waarop ze lezen. Het leesgedrag is afhankelijk van verschillende factoren, zoals de moeilijkheidsgraad van de tekst, het soort tekst, de concentratie, de leesvaardigheid, de leesattitude en de leesmotivatie.

Leesvaardigheid

Het gebruiken van geschreven informatie om te functioneren in de maatschappij, doelen te verwezenlijken en kennis en mogelijkheden te ontwikkelen. Leesvaardigheid omvat een reeks van vaardigheden: het decoderen en begrijpen van woorden en zinnen, het integreren en interpreteren van grotere teksteenheden en het reflecteren op en evalueren van de informatie in de tekst. Leesvaardigheid is onontbeerlijk om te kunnen lezen in verschillende media (print, digitaal) en modaliteiten (fictieboeken, non-fictieboeken, kranten, tijdschriften)).

Leesattitude

Een aangeleerde evaluatieve houding tegenover het lezen, die positief, neutraal of negatief kan zijn, die een sociale component heeft en die invloed uitoefent op gedachten over het lezen en op het leesgedrag. De leesattitude is onder te verdelen in een hedonistische (lezen voor het plezier) en een utilitaire component (lezen omdat het baat brengt). De leesattitude wordt onder meer bepaald door de opvoeding en het leesklimaat thuis en op school, de persoonlijkheid, de leesvaardigheid en de inschatting van de eigen leesvaardigheid, de mogelijkheden tot lezen en de kennis van het aanbod.

Leesmotieven

De doelen en redenen die mensen hebben om te lezen, zoals ontspanning, intellectuele verdieping en/of genieten van esthetisch taalgebruik. Net als de leesattitude hebben deze een sociale component en oefenen ze invloed uit op gedachten over het lezen en op het leesgedrag.

Leesproces

De wijze waarop het lezen van de tekst verloopt. De lezer kan de tekst bijvoorbeeld lineair tot zich nemen, waarbij deze woord voor woord, zin voor zin en paragraaf na paragraaf wordt gelezen. Andere mogelijkheden zijn: scannend lezen (waarbij de tekst meer globaal, op macroniveau wordt opgenomen) en het maken van uitstapjes buiten de tekst (naar andere teksten en/of bronnen).

Leeservaring

De wijze waarop het lezen van de tekst beleefd wordt. Als de leeservaringen overwegend positief zijn, vergroot dat de kans dat er een positieve leesattitude en leesmotieven ontstaan.

Leessocialisatie & leesbevordering

Het opvoeden van kinderen in het lezen, met als doel hen in staat te stellen zich te ontwikkelen tot enthousiaste lezers die graag lezen in hun vrije tijd. Opvoedingsimpulsen worden zowel bewust en intentioneel (bijvoorbeeld voorlezen) als onbewust en spontaan (bijvoorbeeld het voorbeeld geven door zelf te lezen) gegeven. Het kind wordt, volgens de filosofie van het sociaal-constructivisme, beschouwd als een individu dat zelfstandig bepaalt hoe het zich de impulsen eigen maakt. Zo ontwikkelt het zijn of haar eigen biografie met leesvoorkeuren en -gedragingen. Personen die invloed hebben op de leessocialisatie zijn ouders, onderwijzers, pedagogisch medewerkers, bibliothecarissen en boekverkopers. Als zij deze rol op een positieve, stimulerende manier invullen, heten ze ook wel 'leesbevorderaars'. ●●●

LITERATUUR

- Adrian, J. E., Clemente, R. A., Villanueva, L., & Rieffe, C. (2005). Parent-child picture-book reading, mothers' mental state language and children's Theory of Mind. *Journal of Child Language*, 32(3), 673-686.
- Agahi, N., & Parker, M. G. (2008). Leisure activities and mortality: does gender matter? *Journal of Aging and Health*, 20(7), 855-871.
- Alexander, K. J., Miller, P. J., & Hengst, J. A. (2001). Young children's emotional attachments to stories. *Social Development*, 10(3), 374-398.
- Appel, M., & Richter, T. (2007). Persuasive effects of fictional narratives increase over time. *Media Psychology*, 10(1), 113-134.
- Appel, M., & Richter, T. (2010). Transportation and need for affect in narrative persuasion: A mediated moderation model. *Media Psychology*, 13(2), 101-135.
- Bal, M., & Veltkamp, M. (2013). How does fiction reading influence empathy? An experimental investigation on the role of emotional transportation, *PloS One*, 8, e55341.
- Baron-Cohen, S., Wheelwright, S., Hill, J., Raste, Y., & Plumb, I. (2001). The "Reading the Mind in the Eyes" test revised version: A study with normal adults, and adults with Asperger Syndrome or High-Functioning Autism. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42, 241-251
- Bavishi, A., Slade, M. D., & Levy, B. R. (2016). A chapter a day: Association of book reading with longevity. *Social Science & Medicine*, 164, 44-48.
- Berg, H. van den & Bus, A. (2015). *BoekStart maakt baby's slimmer*. Stichting Lezen Reeks 24. Delft: Eburon.
- Bernstein, J. E., & Rudman, M. K. (1989). *Books to help children cope with separation and loss*. New York: R. R. Bowker.
- Bird, J. J. (1984). *Effects of fifth graders' attitudes and critical thinking-reading skills resulting from a Junior Great Books Program*. New Jersey: Rutgers University. Dissertatie.
- Black, J. E., & Barnes, J. L. (2015). The effects of reading material on social and non-social cognition. *Poetics*, 52, 32-43.
- Boerma, I. E., Mol, S. E., & Jolles, J. (2017). The role of home literacy environment, mentalizing, expressive verbal ability, and print exposure in third and fourth graders' reading comprehension. *Scientific Studies of Reading*, 21(3), 179-193.

- BookTrust (2013). *BookTrust Reading Habits – Survey 2013: A national survey of reading habits and attitudes to books among adults in England*. London: BookTrust.
- Broekhof, K. (2014). *Meer lezen, beter in taal. Effecten van lezen op taalontwikkeling*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Buisman, M., Allen, J., Fouarge, D., Houtkoop, W., & Velden, R. van der (2013). *PIAAC: Kernvaardigheden voor werk en leven. Resultaten van de Nederlandse Survey 2012*. 's-Hertogenbosch: ECBO.
- Cassidy, K. W., Ball, L. V., Rourke, M. T., Werner, R. S., Feeny, N., Chu, J. Y., Lutz, D. J., & Perkins, A. (1998). Theory of Mind concepts in children's literature. *Applied Psycholinguistics*, 19, 463-470.
- Chari, R., Warsh, J., Ketterer, T., Hossain, J., & Sharif, I. (2014). Association between health literacy and child and adolescent obesity. *Patient Education and Counseling*, 94(1), 61-66.
- Cito (2016). *Resultaten PISA-2015. Praktische kennis en vaardigheden 15-jarigen*. Arnhem: Cito.
- Cornelissen, G. (2016). *Maar als je erover nadenkt... Een jaar literatuuronderwijs in groepen 7 en 8 van de basisschool*. Stichting Lezen Reeks 27. Delft: Eburon.
- Coulombe, S., Tremblay, J. F., & Marchand, S. (2004). *Literacy scores, human capital and growth across fourteen OECD countries* (pp. 89-552). Ottawa: Statistics Canada.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalogue of Selected Documents in Psychology*, 10, 85-104.
- Dijkstra, K., Verkoeijen, P., Kuijk, I. van, Yee Chow, S., Bakker, A., & Zwaan, R. (2015). Leidt het lezen van literaire fictie tot meer empathie? Een replicatiestudie. *De Psycholoog*, 50(10), 10-21.
- Duursma, E. (2011). *Voorlezen in gezinnen in Nederland*. Groningen: Etoc.
- Dyer, J. R., Shatz, M., & Wellman, H. M. (2000). Young children's storybooks as a source of mental state information. *Cognitive Development*, 15, 17-37.
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 701-721.
- Hakemulder, F. (2000). *The moral laboratory: Experiments examining the effects of reading literature on social perception and moral self-concept*. Amsterdam: Benjamins.
- Hakemulder, J. (2008). Imagining what could happen: Effects of taking the role of a character on social cognition. In S. Zyngier, M. Bortolussi, A. Chesnokova & J. Auracher (red.), *Directions in Empirical Literary Studies* (pp. 139-160). Amsterdam: Benjamins.
- Hill, K. (2013). *The arts and individual well-being in Canada: Connections between cultural activities and health, volunteering, satisfaction with life, and other social indicators in 2010*. Ottawa: Department of Canadian Heritage, Canada Council for the Arts and the Ontario Arts Council.

- Howard, V. (2011). The importance of pleasure reading in the lives of young teens: Self-identification, self-construction and self-awareness. *Journal of Librarianship and Information Science*, 43(1), 46-55.
- Hughes, T. F., Chang, C. C. H., Vander Bilt, J., & Ganguli, M. (2010). Engagement in reading and hobbies and risk of incident dementia: the MoVIES project. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias*, 25(5), 432-438.
- Huysmans, F. (2013). Van woordjes naar wereldliteratuur; *De leeswereld van kinderen van 7-15 jaar*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Jacobs, J. M., Hammerman-Rozenberg, R., Cohen, A., & Stessman, J. (2008). Reading daily predicts reduced mortality among men from a cohort of community-dwelling 70-year-olds. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 63(2), S73-S80.
- Johnson, D. R. (2012). Transportation into a story increases empathy, prosocial behavior, and perceptual bias toward fearful expressions. *Personality and Individual Differences*, 52(2), 150-155.
- Johnson, D. R. (2013). Transportation into literary fiction reduces prejudice against and increases empathy for Arab-Muslims. *Scientific Study of Literature*, 3(1), 77-92.
- Kaufman, G. F., & Libby, L. K. (2012). Changing beliefs and behavior through experience-taking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(1), 1-19.
- Keij, B. M. (2017). *Rhythm & Cues: Rhythmic structure and segmentation in early language acquisition*. Utrecht: Universiteit Utrecht. Dissertatie.
- Kennen, E. M., Davis, T. C., Huang, J., Yu, H., Carden, D., Bass, R., & Arnold, C. (2005). Tipping the scales: The effect of literacy on obese patients' knowledge and readiness to lose weight. *Southern Medical Journal*, 98(1), 15-19.
- Kidd, D. C., & Castano, E. (2013). Reading literary fiction improves Theory of Mind. *Science*, 342, 377-380.
- Kidd, D. C., & Castano, E. (2017). Panero et al. (2016): Failure to replicate methods caused the failure to replicate results. *Journal of Personality and Social Psychology*, 112(3), e1-e4.
- Koeven, E. van (2011). 'Zo doen wij dat nu eenmaal.' *Literatuuropvattingen op open protestants-christelijke basisscholen*. Stichting Lezen Reeks 19. Delft: Eburon.
- Koopman, E. M. (2014). Reading in times of loss: An exploration of the functions of literature during grief. *Scientific Study of Literature*, 4(1), 68-88.
- Koopman, E. M. (2015a). Empathic reactions after reading. The role of genre, personal factors and affective responses. *Poetics*, 50, 62-79.
- Koopman, E. M. (2015b). How texts about suffering trigger reflection: Genre, personal factors, and affective responses. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 9(4), 430.

- Koopman, E. M. (2016). Effects of "literariness" on emotions and on empathy and reflection after reading. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 10(1), 82-98.
- Kotovych, M., Dixon, P., Bortolussi, M., & Holden, M. (2011). Textual determinants of a component of literary identification. *Scientific Study of Literature*, 1(2), 260-291.
- Krashen, S. D. (2004). *The power of reading: Insights from the research* (2nd ed.). Portsmouth: Heinemann.
- Kwant, A. (2011). *Geraakt door prentenboeken. Effecten van het gebruik van prentenboeken op de sociaal-emotionele ontwikkeling van kleuters*. Stichting Lezen Reeks 18. Delft: Eburon.
- Leesmonitor (2017). *Voorlezen*. Beschikbaar: www.leesmonitor.nu/voorlezen
- Mar, R. A., Oatley, K., Hirsh, J., dela Paz, J., & Peterson, J. B. (2006). Bookworms versus nerds: The social abilities of fiction and non-fiction readers. *Journal of Research in Personality*, 40, 694-712.
- Mar, R. A., Oatley, K., & Peterson, J. B. (2009). Exploring the link between reading fiction and empathy: Ruling out individual differences and examining outcomes. *Communications: The European Journal of Communication*, 34, 407-428.
- Mar, R. A., Tackett, J. L., & Moore, C. (2010). Exposure to media and theory-of-mind development in preschoolers. *Cognitive Development*, 25(1), 69-78.
- Menec, V. H. (2003). The relation between everyday activities and successful aging: A 6-year longitudinal study. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58(2), S74-S82.
- Miall, D. S., & Kuiken, D. (1994). Foregrounding, defamiliarization, and affect: Response to literary stories. *Poetics*, 22(5), 389-407.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2014). *Brief cultuur verbindt: een ruime blik op cultuurbeleid*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Mol, S. E., & Bus, A. G. (2011). Lezen loont een leven lang: De rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren. *Levende Talen Tijdschrift*, 12(3), 3-15.
- Mumper, M. L., & Gerrig, R. J. (2017). Leisure reading and social cognition: A meta-analysis. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. Advance online publication. doi: 10.1037/aca0000089
- Nielen, T. M. J., & Bus, A. G. (2016). *Onwillige lezers: Onderzoek naar redenen en oplossingen*. Stichting Lezen Reeks 26. Delft: Eburon.
- Notten, N. (2012). *Over ouders en leesopvoeding*. Stichting Lezen Reeks 21. Delft: Eburon.
- Oatley, K. (1999). Why fiction may be twice as true as fact: Fiction as cognitive and emotional simulation. *Review of General Psychology*, 3(2), 101-117.

- Panero, M. E., Weisberg, D. S., Black, J., Goldstein, T. R., Barnes, J. L., Brownell, H., & Winner, E. (2016). Does reading a single passage of literary fiction really improve theory of mind? An attempt at replication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111(5), e46.
- Peer, W. van, Hakemulder, J., & Zyngier, S. (2007). Lines on feeling: foregrounding, aesthetics and meaning. *Language and Literature*, 16(2), 197-213.
- Pino, M. C., & Mazza, M. (2016). The use of "literary fiction" to promote mentalizing ability. *PLoS One*, 11(8): e0160254.
- Pol, C. van der (2010). Prentenboeken lezen als literatuur. *Een structuralistische benadering van het concept 'litteraire competentie' voor kleuters*. Stichting Lezen Reeks 16. Delft: Eburon.
- Rademakers, J. (2014). *Kennisynthese. Gezondheidsvaardigheden: Niet voor iedereen vanzelfsprekend*. Utrecht: Nivel.
- Rebel, S., & Rooij, S. de (2008). *Jongeren schrijven: Creatief schrijven tussen 12 en 18 jaar: Onderzoeksverslag Jeugdraadpanel*. Utrecht: Nationale Jeugdraad.
- Ritchie, S. J., Bates, T. C., & Plomin, R. (2015). Does learning to read improve intelligence? A longitudinal multivariate analysis in identical twins from age 7 to 16. *Child Development*, 86(1), 23-36.
- Rothman, R. L., Housam, R., Weiss, H., Davis, D., Gregory, R., Gebretsadik, T., Shintani, A., & Elasy, T. A. (2006). Patient understanding of food labels: The role of literacy and numeracy. *American Journal of Preventive Medicine*, 31(5), 391-398.
- Sabbagh, M. A., & Callanan, M. A. (1998). Metarepresentation in action: 3-, 4-, and 5-year-olds' developing Theories of Mind in parent-child conversations. *Developmental Psychology*, 34(3), 491-502.
- Shamay-Tsoory, S. G., & Aharon-Peretz, J. (2007). Dissociable prefrontal networks for cognitive and affective theory of mind: A lesion study. *Neuropsychologia*, 45(13), 3054-3067.
- Schrijvers, M., Janssen, T., & Rijlaarsdam, G. (2016). Dat een boek kan veranderen hoe je naar de wereld kijkt. *Levende Talen Tijdschrift*, 17(1), 3-13.
- Spreng, R. N., McKinnon, M. C., Mar, R. A., & Levine, B. (2009). The Toronto Empathy Questionnaire: A factor-analytic solution to multiple empathy measures. *Journal of Personality Assessment*, 91, 62-71.
- Stalpers, C. (2007). *Het verhaal achter de lezer. Een empirisch onderzoek naar variabelen die verschillen in leesgedrag verklaren*. Stichting Lezen Reeks 9. Delft: Eburon.
- Steensel, R. van, Sande, L. van der, Bramer, W., & Arends, L. (2016). *Effecten van leesmotivatie-interventies. Uitkomsten van een meta-analyse*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

- Stichting Lezen (2017). *Wat doet het boek? Een onderzoek naar de opbrengsten van lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Stichting Lezen & DUO (2016). *Rapportage Lezen op havo/vwo*. Amsterdam: Stichting Lezen.
- Stichting Lezen & DUO (2017a). *Leesmotivatie van kinderen en jongeren*. Nog te verschijnen.
- Stichting Lezen & DUO (2017b). *Leesbevordering in het vmbo*. Nog te verschijnen.
- Stichting Marktonderzoek Boekenvak & GfK. (2016). *Rapportage Boekenbranche meting 34b – 2e themameting van 2015, naar de opbrengsten van lezen*. Amstelveen: GfK.
- Symons, D. K., Peterson, C. C., Slaughter, V., Roche, J., & Doyle, E. (2005). Theory of Mind and mental state discourse during book reading and story-telling tasks. *British Journal of Developmental Psychology*, 23, 81-102.
- Truijens, A. (2017). Aleid Truijens: 'Het gaat beroerd met de leesvaardigheid van onze jongeren.' *de Volkskrant*, 26 maart. Beschikbaar: www.volkskrant.nl/opinie/aleid-truijens-het-gaat-beroerd-met-de-leesvaardigheid-van-onze-jongeren~a4478815/
- Verghese, J., Lipton, R. B., Katz, M. J., Hall, C. B., Derby, C. A., Kuslansky, G., Ambrose, A. F., Sliwinski, M., & Buschke, H. (2003). Leisure activities and the risk of dementia in the elderly. *The New England Journal of Medicine*, 348, 2508-2516.
- Vezzali, L., Stathi, S., Giovannini, D., Capozza, D., & Trifiletti, E. (2015). The greatest magic of *Harry Potter*: Reducing prejudice. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(2), 105-121.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2015). *Cultuur herwaarderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wheelock, A. (2000). The Junior Great Books Program: Reading for understanding in high-poverty urban elementary schools. U.S. Department of Education. Beschikbaar: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED441927.pdf>
- White, S., Hill, E., Happé, F., & Frith, U. (2009). Revisiting the strange stories: Revealing mentalizing impairments in autism. *Child Development*, 80(4), 1097-1117.
- Witte, T. (2008). Het oog van de meester. *De literaire ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Amsterdam/Delft: Stichting Lezen/Eburon.
- Xie, J., Brayne, C., & Matthews, F. E. (2008). Survival times in people with dementia: analysis from population based cohort study with 14 year follow-up. *BMJ*, 336(7638), 258-262.

DE ONDERZOEKSREEKS VAN STICHTING LEZEN

NIEUW VERSCHENEN

Poëzie in Nederland

Vrijwel alle Nederlanders komen weleens in aanraking met poëzie. Dat blijkt uit een enquête die Kila van der Starre heeft afgenomen onder 1.003 volwassen Nederlanders als onderdeel van haar promotieonderzoek. Maar liefst 97% leest, luistert of schrijft poëzie, komt poëzie zomaar tegen in de openbare ruimte, deelt poëzie of zoekt poëzie op internet. Voor veel mensen smaakt de poëzie die zij zomaar tegenkomen naar meer. Van der Starre besluit haar onderzoek met de vaststelling dat er voor uitgevers, boekhandelaren en het onderwijs mogelijkheden bestaan voor poëziebevordering.

Van der Starre, K. (2017). *Poëzie in Nederland. Een onderzoek naar hoe vaak en op welke manieren volwassenen in Nederland in aanraking komen met poëzie*. Amsterdam: Stichting Lezen in samenwerking met het Nederlands Letterenfonds, te downloaden via lezen.nl/publicaties/lezen-onderzocht

EERDER VERSCHENEN

Wat doet het boek?

Wat kunnen boeken teweegbrengen? In deze publicatie worden de waarde en het belang van het lezen van fictie uiteengezet. Lofzangen op lezen en theoretische uiteenzettingen over de waarde van literatuur zijn er in overvloed. In deze rapportage draait het om de vraag in hoeverre deze ondersteuning vinden in empirisch onderzoek. Drie persoonlijke domeinen worden onderscheiden waarop lezen van invloed is:

- (1) ons denken / onze opvattingen
- (2) onze sociale cognitie
- (3) ons (geestelijk en fysiek) welzijn

De publicatie vormt het vooronderzoek voor deze editie van *Leesmonitor – Het Magazine*.

Stichting Lezen (2017). *Wat doet het boek? Een onderzoek naar de opbrengsten van lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen, te downloaden via lezen.nl/publicaties/lezen-onderzocht

'Zo fijn dat het niet fout kan zijn'

Kan (re)creatief schrijven het leesplezier en de leesvaardigheid van kinderen en jongeren vergroten? En hoe ziet de praktijk van creatief schrijven in het Nederlandse primair en voortgezet onderwijs er op dit moment uit? Het antwoord op deze vragen leest u in deze publicatie. Creatief schrijfonderwijs, mits goed uitgevoerd, kan kinderen en jongeren plezier geven in taal en verhalen. Deze publicatie is bedoeld voor iedereen die geïnteresseerd is in creatief schrijfonderwijs of hier zelf mee aan de slag wil gaan.

Stichting Lezen (2017). *Zo fijn dat het niet fout kan zijn. De invloed van (re)creatief schrijven op lezen*. Amsterdam: Stichting Lezen, te downloaden via lezen.nl/publicaties/lezen-onderzocht

Maar als je erover nadenkt

Een goed gesprek doet wonderen, ook in het lees- en literatuuronderwijs. Door over boeken te praten leren kinderen hun gedachten te ordenen en over te brengen. Gezamenlijk komen ze steeds een stapje verder bij het ontcijferen en ontsluiten van een boek. Ieder kind ontdekt zo nieuwe betekenissen. In deze publicatie doet Gertrud Cornelissen verslag van haar promotieonderzoek naar het effect van boekgesprekken op de ontwikkeling van literaire competentie bij kinderen in de groepen 7 en 8 van de basisschool. Praten over boeken is een waardevolle toevoeging aan het curriculum, zo wijst deze studie uit.

Cornelissen, G. (2016). *Maar als je erover nadenkt. Een jaar literatuuronderwijs in groepen 7 en 8 van de basisschool*. Stichting Lezen Reeks 27. Delft: Eburon, te bestellen op print via eburon.nl en/of te downloaden via lezen.nl/publicaties/lezen-onderzocht

Leesmonitor – Het Magazine

Naast de website verschijnt er elk jaar een magazine rond een specifiek thema. Stichting Lezen wil met deze reeks de leescultuur duiden aan de hand van feiten en cijfers uit wetenschappelijk onderzoek.

Wat beweegt het boek? Over de opbrengsten van lezen september 2017

Lezen is goed voor je, het maakt je tot een beter mens. Dit wordt met grote regelmaat beweerd, maar klopt het ook? En zo ja, welke opbrengsten heeft lezen dan in petto, voor individu en samenleving?

Digitaal lezen, anders lezen? april 2016

Je hoort regelmatig beweren dat digitaal lezen anders lezen is. Hoeveel bewijs bestaat er voor deze stelling? Als we anders lezen van het scherm, welke verschillen zijn er dan? En hoe kunnen leesbevorderaars daarop inspelen?

De seksekloof: hoe krijgen we jongens aan het lezen? september 2015

Jongens hebben al zo'n honderd jaar een leesachterstand op meisjes. Is lezen gewoon niets voor jongens of krijgen ze niet de juiste handreikingen? In het magazine gaan we op zoek naar verklaringen voor de seksekloof en ideeën om deze te overbruggen.

Van ontlezing naar digitale heroplezing maart 2015

Nederlanders zijn de afgelopen decennia fors minder boeken gaan lezen. Wat zijn de oorzaken van deze gestage ontlezing? En gaat de digitalisering zorgen voor een heropleving van het boek?

Te lezen via de website Leesmonitor.nl of te bestellen op papier:

1 of 2 exemplaren: gratis

3 t/m 15 exemplaren: € 3,50 verzendkosten

meer exemplaren: verzendkosten op aanvraag

leesmonitor@lezen.nl

leesmonitor.nl

Leesmonitor.nl is een initiatief van Stichting Lezen.

